

Florentino García Martínez
Mladen Popović en
Adam van der Woude

DE rollen VAN DE dode zee

Florentino García Martínez,
Mladen Popović en
Adam van der Woude

DE ROLLEN VAN DE
DODE ZEE

Derde herziene druk

Uitgeverij
Ten Have

INHOUD

Voorwoord bij de derde druk	19
Lijst van gebruikte tekens	21
Lijst van gebruikte afkortingen	22
Lijst van de serie <i>Discoveries in the Judaean Desert</i> (DJD)	24
Verklarend register	29
Algemene inleiding	33
Lijst van de handschriften van Qumran	44

WETSLITERATUUR EN ORDEREGELS

A. 4Q ENIGE VAN DE WERKEN DER WET (4QMMT = 4Q394-399)	103
B. 11Q TEMPELROL (11QTemple = 11Q19-20)	117
C. DE REGEL DER GEMEENSCHAP	172
1. 1Q Regel der Gemeenschap (1QS)	178
2. Teksten uit grot 4	200
a. 4Q Regel der Gemeenschap ^a (4Q255)	200
b. 4Q Regel der Gemeenschap ^b (4Q256)	200
c. 4Q Regel der Gemeenschap ^c (4Q257)	201
d. 4Q Regel der Gemeenschap ^d (4Q258)	201
e. 4Q Regel der Gemeenschap ^e (4Q259)	206
f. 4Q Regel der Gemeenschap ^f (4Q260)	210
g. 4Q Regel der Gemeenschap ^g (4Q261)	210
h. 4Q Regel der Gemeenschap ^h (4Q262)	210
i. 4Q Regel der Gemeenschap ⁱ (4Q263)	210
j. 4Q Regel der Gemeenschap ^j (4Q264)	210
3. 5Q Regel der Gemeenschap (5Q11)	210
D. HET DAMASCUSGESCHRIFT	211
1. Documenten uit de Geniza van Cairo (CD)	220

2. Teksten uit grot 4		243
a. 4Q Damascusgeschrift ^a	(4Q266)	243
b. 4Q Damascusgeschrift ^b	(4Q267)	249
c. 4Q Damascusgeschrift ^c	(4Q268)	251
d. 4Q Damascusgeschrift ^d	(4Q269)	252
e. 4Q Damascusgeschrift ^e	(4Q270)	252
f. 4Q Damascusgeschrift ^f	(4Q271)	255
g. 4Q Damascusgeschrift ^g	(4Q272)	257
h. 4Q Damascusgeschrift ^h	(4Q273)	258
3. Teksten uit andere grotten		259
a. 5Q Damascusgeschrift	(5Q12)	259
b. 6Q Damascusgeschrift	(6Q15)	259
E. ANDERE WETSTEKSTEN EN ORDEREGELS		260
1. 1Q Regel van de Gemeente	(1Q28a)	260
2. 2Q Juridische Tekst	(2Q25)	264
3. 4Q Ordinantiën		265
a. 4Q Ordinantiën ^a	(4Q159)	267
b. 4Q Ordinantiën ^b	(4Q513)	268
c. 4Q Ordinantiën ^c	(4Q514)	270
4. 4Q Halacha A	(4Q251)	270
5. 4Q Halacha B	(4Q264a)	273
6. 4Q Verscheidene Regels	(4Q265)	273
7. 4Q Regels voor de Reiniging		276
a. 4Q Regels voor de Reiniging A	(4Q274)	277
b. 4Q Gemeenschappelijke Ceremonie	(4Q275)	279
c. 4Q Regels voor de Reiniging B ^a	(4Q276)	280
d. 4Q Regels voor de Reiniging B ^b	(4Q277)	280
e. 4Q Regels voor de Reiniging C	(4Q278)	281
f. 4Q Vier Loten	(4Q279)	281
8. 4Q Liturgie voor de Reiniging	(4Q284)	282
9. 4Q Reinheid van Vruchten	(4Q284a)	283
10. 5Q Regel	(5Q13)	284
11. 4Q Bestraffingen	(4Q477)	286

POËTISCHE TEKSTEN

A. DE ROL VAN DE LOFPRIJZINGEN (HODAYOT)		290
1. Teksten uit grot 1		295
a. 1Q Rol van de Lofprijzingen ^a	(1QH ^a)	295
b. 1Q Rol van de Lofprijzingen ^b	(1QH ^b = 1Q35)	350
2. Teksten uit grot 4		351
a. 4Q Rol van de Lofprijzingen ^a	(4Q427)	352
b. 4Q Rol van de Lofprijzingen ^b	(4Q428)	355
c. 4Q Rol van de Lofprijzingen ^c	(4Q429)	356
d. 4Q Rol van de Lofprijzingen ^d	(4Q430)	357
e. 4Q Rol van de Lofprijzingen ^e	(4Q431)	357
f. 4Q Rol van de Lofprijzingen ^f	(4Q432)	357
B. APOCRIEFE PSALMEN		358
1. Apocriefe psalmen opgenomen in handschriften met liederen uit het bijbelse boek der Psalmen		358
a. 4Q Psalmen ^f	(4Q88)	360
b. 11Q Psalmen ^a	(11Q5)	362
c. 11Q Psalmen ^b	(11Q6)	369
C. NIET-CANONIEKE PSALMEN		370
1. 4Q Niet-canonieke Psalmen		371
a. 4Q380	4Q380	371
b. 4Q381	4Q381	372
D. HYMNEN TEGEN DE BOZE GEESTEN		384
1. Lieder van de Wijze		384
a. 4Q Lieder van de Wijze ^a	(4Q510)	385
b. 4Q Lieder van de Wijze ^b	(4Q511)	386
2. Bezweringspsalmen		393
a. 11Q Apocriefe Psalmen	(11Q11)	394
b. 4Q Bezwering	(4Q444)	397
c. 4Q Bezwering ar	(4Q560)	397
3. 4Q Catalogus van Geesten	(4Q230)	398
E. WIJSHEIDSLIEDEREN		399
1. 4Q Verlokkingen van de Slechte Vrouw	(4Q184)	399
2. 4Q Wijsheidswerk	(4Q185)	401

3. 4Q Cryptisch A: Woorden van de Wijze tot de Kinderen van de Dageraad	(4Q298)	404
4. 4Q Goddelijke Voorzienigheid	(4Q413)	405
5. 4Q Instruction		406
a. 4Q Wijsheidsgeschrift ^a	(4Q415)	408
b. 4Q Wijsheidsgeschrift ^b	(4Q416)	409
c. 4Q Wijsheidsgeschrift ^c	(4Q417)	413
d. 4Q Wijsheidsgeschrift ^d	(4Q418)	416
e. 4Q Wijsheidsgeschrift ^e	(4Q423)	420
6. 4Q Instruction-like Wijsheidsgeschrift A	(4Q419)	421
7. 4Q Instruction-like Wijsheidsgeschrift B	(4Q424)	422
8. 4Q Messiaanse apocalyps (Over de Opstanding)	(4Q521)	424
9. 4Q Zaligsprekingen	(4Q525)	427
F. ANDERE POËTISCHE TEKSTEN		434
1. Het Boek van de Mysteriën		436
a. 1Q Mysteriën	(1Q27)	436
b. 4Q Mysteriën ^a	(4Q299)	437
c. 4Q Mysteriën ^b	(4Q300)	438
d. 4Q Mysteriën ^c ?	(4Q301)	438
2. 1Q Hymnische Gedichten?	(1Q37)	439
3. 1Q Hymnische Gedichten?	(1Q38)	439
4. 1Q Hymnische Gedichten?	(1Q39)	439
5. 1Q Hymnische Gedichten?	(1Q40)	440
6. 3Q Hymne	(3Q6)	440
7. 4Q Apocriefe Klaagliederen A	(4Q179)	440
8. 4Q Tijd van Gerechtigheid	(4Q215a)	441
9. 4Q Liturgische Tekst A	(4Q409)	442
10. 4Q Apocriefe Psalm en Gebed	(4Q448)	443
11. 4Q Vernieuwde Aarde	(4Q475)	444
12. 4Q Zegening	(4Q500)	444
13. 4Q Apocriefe Klaagliederen B	(4Q501)	444
14. 5Q Vervloeking	(5Q14)	445
15. 6Q Allegorie van de Wijngaard	(6Q11)	445
16. 6Q Hymne	(6Q18)	446
17. 8Q Hymne	(8Q5)	446
18. 11Q Hymnen ^a	(11Q15)	446

LITURGISCHE TEKSTEN

A. DE LIEDEREN VAN HET SABBATSOFFER		451
1. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer (4QShirShabb)		456
a. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^a (4Q400)		456
b. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^b (4Q401)		459
c. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^c (4Q402)		460
d. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^d (4Q403)		462
e. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^e (4Q404)		468
f. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^f (4Q405)		468
g. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^g (4Q406)		474
h. 4Q Liederen van het Sabbatsoffer ^h (4Q407)		474
2. 11Q Liederen van het Sabbatsoffer (11Q17)		474
B. DAGELIJKSE GEBEDEN		477
4Q Dagelijkse Gebeden (4Q503)		477
C. FEESTGEBEDEN		486
1. 1Q Feestgebeden ^a (1Q34)		488
2. 4Q Feestgebeden (4Q507-509)		489
a. 4Q Feestgebeden ^a (4Q507)		489
b. 4Q Feestgebeden ^b (4Q508)		489
c. 4Q Feestgebeden ^c (4Q509)		490
D. WOORDEN VAN DE LICHTEN		493
1. 4Q Woorden van de Lichten ^a (4Q504)		495
2. 4Q Woorden van de Lichten ^b (4Q505)		499
3. 4Q Woorden van de Lichten ^c (4Q506)		499
E. ZEGENSPREUKEN EN VERVLOEKINGEN		503
1. 1Q Regel van de Zegenspreuken (1Q28b)		509
2. 4Q Zegenspreuken (4Q280 en 4Q286-287)		512
a. 4Q Vervloekingen (4Q280)		512
b. 4Q Zegenspreuken ^a (4Q286)		512
c. 4Q Zegenspreuken ^b (4Q287)		515
3. 6Q Zegenspreuken (6Q16)		515
4. 4Q Zegen, mijn ziel (4Q434-438)		516
a. 4Q Zegen, mijn ziel ^a (4Q434)		516
b. 4Q Zegen, mijn ziel ^c (4Q436)		518
c. 4Q Zegen, mijn ziel ^d (4Q437)		519

F. ANDERE TEKSTEN		521
1. 1Q Liturgische Tekst A?	(1Q30)	522
2. 1Q Liturgische Tekst B?	(1Q31)	522
3. 4Q Werken van God	(4Q392)	522
4. 4Q Ritueel van een Blijde Bijeenkomst	(4Q502)	523
5. 4Q Reinigingsritueel B	(4Q512)	525
6. 4Q Reinigingsritueel A	(4Q414)	528

TEKSTEN MET BETREKKING TOT DE EINDTIJD

A. DE ROL VAN DE OORLOG		535
1. 1Q Rol van de Oorlog	(1QM)	546
2. Handschriften uit grot 4		573
a. 4Q Rol van de Oorlog ^a	(4Q491)	573
b. 4Q Rol van de Oorlog ^b	(4Q492)	578
c. 4Q Rol van de Oorlog ^c	(4Q493)	578
d. 4Q Rol van de Oorlog ^d	(4Q494)	579
e. 4Q Rol van de Oorlog ^e	(4Q495)	579
f. 4Q Rol van de Oorlog ^f	(4Q496)	580
3. Met de Rol van de Oorlog verwante teksten		580
a. 4Q Boek van de Oorlog	(4Q285)	580
b. 11Q Boek van de Oorlog	(11Q14)	581
c. 4Q Rol van de Oorlog Tekst B	(4Q471)	582
d. 4Q Polemisch Fragment	(4Q471a)	583
e. 4Q Zelfverheerlijkingshymne	(4Q471b)	583
f. 4Q Gebed betreffende God en Israël	(4Q471c)	583
g. 4Q Woorden van Michaël ar	(4Q529)	584
B. BESCHRIJVING VAN HET NIEUWE JERUZALEM		585
1. 2Q Nieuw Jeruzalem ar	(2Q24)	587
2. 4Q Beschrijving van het nieuwe Jeruzalem		588
a. 4Q Nieuw Jeruzalem ^a ar	(4Q554)	588
b. 4Q Nieuw Jeruzalem ^b ar	(4Q555)	590
3. 5Q Nieuw Jeruzalem ar	(5Q15)	590
4. 11Q Nieuw Jeruzalem ar	(11Q18)	593

C. ANDERE TEKSTEN		597
1. 4Q Testimonia	(4Q175)	597
2. 4Q Apocrief van Daniël ar	(4Q246)	599
3. 4Q Vermanende Parabel	(4Q302)	601
4. 4Q Vier Koninkrijken	(4Q552-553)	602
a. 4Q Vier Koninkrijken ^a ar	(4Q552)	603
b. 4Q Vier Koninkrijken ^b ar	(4Q553)	604
5. 4Q Aramese Tekst	(4Q580)	605
6. 11Q Melchisedek	(11Q13)	605

EXEGETISCHE LITERATUUR

A. TARGUMS		615
1. 4Q Targum van Leviticus	(4Q156)	619
2. 4Q Targum van Job	(4Q157)	619
3. 11Q Targum van Job	(11Q10)	620
B. BIJBELCOMMENTAREN		635
1. Commentaren op Jesaja		638
a. 3Q Pesjer Jesaja ^a	(3Q4)	640
b. 4Q Pesjer Jesaja ^a	(4Q161)	641
c. 4Q Pesjer Jesaja ^b	(4Q162)	643
d. 4Q Pesjer Jesaja ^c	(4Q163)	644
e. 4Q Pesjer Jesaja ^d	(4Q164)	649
f. 4Q Pesjer Jesaja ^e	(4Q165)	650
2. Commentaren op Hosea		651
a. 4Q Pesjer Hosea ^a	(4Q166)	652
b. 4Q Pesjer Hosea ^b	(4Q167)	653
3. Commentaren op Micha		655
a. 1Q Pesjer Micha	(1Q14)	655
b. 4Q Pesjer Micha	(4Q168)	657
4. Commentaar op Nahum	(4Q169)	659
5. Commentaar op Habakuk	(1QpHab)	665
6. Commentaren op Sefanja		673
a. 1Q Pesjer Sefanja	(1Q15)	673
b. 4Q Pesjer Sefanja	(4Q170)	673
7. Commentaar op Maleachi	(5Q10)	674
8. Commentaren op de Psalmen		674
a. 1Q Pesjer Psalmen	(1Q16)	676

b. 4Q Pesjer Psalmen ^a	(4Q171)	677
c. 4Q Pesjer Psalmen ^b	(4Q173)	681
C. ANDERE TEKSTEN		683
1. 4Q Tanhumim	(4Q176)	683
2. Eschatologische midrasj		687
a. 4Q Florilegium	(4Q174)	690
b. 4Q Catena A	(4Q177)	693
c. 4Q Catena B	(4Q182)	697
3. 4Q Ages of Creation		697
a. Ages of Creation A	(4Q180)	699
b. Ages of Creation B	(4Q181)	700
4. 4Q Historisch Werk	(4Q183)	700
5. 4Q Genesis-Commentaar		701
a. 4Q Genesis-Commentaar A	(4Q252)	703
b. 4Q Genesis-Commentaar B	(4Q253)	707
c. 4Q Maleachi-Commentaar	(4Q253a)	707
d. 4Q Genesis-Commentaar C	(4Q254)	708
e. 4Q Genesis-Commentaar D	(4Q254a)	709
6. 4Q Pesjer op de Apocalyps van Weken	(4Q247)	709

PARA-BIJBELSE LITERATUUR

A. PARAFRASE VAN DE PENTATEUCH		715
1. Herbewerkte Pentateuch		715
a. 4Q Herbewerkte Pentateuch ^a	(4Q158)	717
b. 4Q Herbewerkte Pentateuch ^{b-c}	(4Q364-365)	722
2. 4Q Apocryphon Pentateuch A	(4Q368)	725
3. 4Q Parafrase van Genesis en Exodus	(4Q422)	728
4. 4Q Gebed van Enos	(4Q369)	730
5. 4Q Vermaning gebaseerd op de Zondvloed	(4Q370)	732
6. Apocryphon van Jozef		733
a. 2Q Apocryphon van David?	(2Q22)	735
b. 4Q Verhalende en Poëtische Tekst ^b	(4Q372)	736
c. 4Q Verhalende en Poëtische Tekst ^c	(4Q373)	737

7. Vertellingen		738
a. 4Q Vertelling A	(4Q458)	739
b. 4Q Vertelling C	(4Q462)	740
8. 4Q Profetie van Jozua	(4Q522)	740
9. 4Q Bijbelse Chronologie ar	(4Q559)	743
10. Andere Parafraaserende Teksten		744
a. 6Q Genesis? ar	(6Q19)	745
b. 6Q Deuteronomium?	(6Q20)	745
 B. 1Q GENESIS APOCRYPHON	 (1QapGen ar)	 746
 C. HET BOEK JUBILEEËN		 765
1. 1Q Jubileeën ^a	(1Q17)	771
2. 1Q Jubileeën ^b	(1Q18)	771
3. 2Q Jubileeën ^a	(2Q19)	771
4. 2Q Jubileeën ^b	(2Q20)	772
5. 3Q Jubileeën	(3Q5)	772
6. 4Q Jubileeën ^a	(4Q216)	772
7. 4Q Jubileeën ^d	(4Q219)	777
8. 4Q Jubileeën ^e	(4Q220)	779
9. 4Q Jubileeën ^f	(4Q221)	779
10. 4Q Jubileeën ^g	(4Q222)	780
11. 11Q Jubileeën	(11Q12)	781
12. 4Q Pseudo-Jubileeën		783
a. 4Q Pseudo-Jubileeën ^a	(4Q225)	784
b. 4Q Pseudo-Jubileeën ^b	(4Q226)	785
c. 4Q Pseudo-Jubileeën ^c	(4Q227)	786
 D. DE BOEKEN VAN HENOCH		 787
1. 4Q Henoch ^a ar	(4Q201)	792
2. 4Q Henoch ^b ar	(4Q202)	796
3. 4Q Henoch ^c ar	(4Q204)	799
4. 4Q Henoch ^d ar	(4Q205)	806
5. 4Q Henoch ^e ar	(4Q206)	808
6. 4Q Henoch ^f ar	(4Q207)	811
7. 4Q Henoch ^g ar	(4Q212)	811
 E. HET BOEK DER REUZEN		 815
1. 1Q Boek der Reuzen ^a ar	(1Q23)	819
2. 4Q Boek der Reuzen ^a ar	(4Q203)	819

3. 4Q Boek der Reuzen ^b ar	(4Q530)	821
4. 4Q Boek der Reuzen ^c ar	(4Q531)	822
5. 6Q Boek der Reuzen ar	(6Q8)	823
F. HET BOEK VAN NOACH		824
1. 1Q Noach	(1Q19)	826
2. 4Q Geboorte van Noach ^a ar	(4Q534)	827
3. 4Q Geboorte van Noach ^b ar	(4Q535)	828
4. 4Q Geboorte van Noach ^c ar	(4Q536)	828
G. DE BOEKEN VAN DE PATRIARCHEN		830
1. Testament van Jakob		830
a. 4Q Testament van Jakob [?] ar	(4Q537)	831
2. Het Aramese Testament van Juda (?)		832
a. 3Q Testament van Juda [?]	(3Q7)	833
b. 4Q Testament van Juda ar	(4Q538)	833
3. Het Aramese Testament van Jozef		834
a. 4Q Testament van Jozef ar	(4Q539)	834
4. Het Aramese Document van Levi		835
a. 1Q Aramees Testament van Levi	(1Q21)	838
b. 4Q Aramese Levi ^a	(4Q213)	838
c. 4Q Aramese Levi ^b	(4Q213a)	841
d. 4Q Aramese Levi ^c	(4Q213b)	842
e. 4Q Aramese Levi ^d	(4Q214)	843
f. 4Q Aramese Levi ^e	(4Q214a)	843
g. 4Q Aramese Levi ^f	(4Q214b)	844
h. 4Q Apocrief van Levi ^{a?} ar	(4Q540)	844
i. 4Q Apocrief van Levi ^{b?} ar	(4Q541)	845
5. 4Q Testament van Naftali	(4Q215)	847
6. 4Q Testament van Kehat ar	(4Q542)	849
7. 4Q Visioenen van Amram		851
a. 4Q Visioenen van Amram ^a ar	(4Q543)	853
b. 4Q Visioenen van Amram ^b ar	(4Q544)	854
c. 4Q Visioenen van Amram ^c ar	(4Q545)	856
d. 4Q Visioenen van Amram ^e ar	(4Q547)	857
e. 4Q Visioenen van Amram ^f ar	(4Q548)	858
f. 4Q Visioenen van Amram ^g ? ar	(4Q549)	858
9. 4Q Uiteenzetting over de Patriarchen	(4Q464)	859

H. PSEUDO-MOZES		861
1. 1Q Woorden van Mozes	(1Q22)	861
2. Liturgie van de drie tongen van vuur		864
a. 1Q Liturgie van de drie tongen van vuur	(1Q29)	865
b. 4Q Apocryphon van Mozes ^b ?	(4Q376)	866
3. Apocryphon van Mozes		867
a. 4Q Exodus en Verovering Traditie	(4Q374)	868
b. 4Q Apocryphon van Mozes ^a	(4Q375)	869
4. 2Q Apocryphon van Mozes?	(2Q21)	869
I. PSEUDO-JOZUA (APOCRYPHON VAN JOZUA)		871
1. 4Q Apocryphon van Jozua ^a	(4Q378)	872
2. 4Q Apocryphon van Jozua ^b	(4Q379)	874
J. PSEUDO-SAMUËL		876
1. 4Q Visioen van Samuël	(4Q160)	876
2. 6Q Apocryphon van Samuël-Koningen	(6Q9)	877
K. PSEUDO-JEREMIA (APOCRYPHON VAN JEREMIA)		878
1. 4Q Apocryphon van Jeremia C ^a	(4Q385a)	880
2. 4Q Apocryphon van Jeremia C ^b	(4Q387)	881
3. 4Q Apocryphon van Jeremia C ^c	(4Q388a)	883
4. 4Q Apocryphon van Jeremia C ^d	(4Q389)	883
5. 4Q Apocryphon van Jeremia C ^e	(4Q390)	884
6. 4Q Fragment dat Sedekia vermeldt	(4Q470)	886
L. PSEUDO-EZECHIËL		887
1. 4Q Pseudo-Ezechiël ^a	(4Q385)	887
2. 4Q Pseudo-Ezechiël ^b	(4Q386)	889
3. 4Q Pseudo-Ezechiël ^c	(4Q385b)	890
M. PSEUDO-DANIËL		892
1. Pseudo-Daniël		893
a. 4Q Pseudo-Daniël ^a ar	(4Q243)	893
b. 4Q Pseudo-Daniël ^b ar	(4Q244)	894
c. 4Q Pseudo-Daniël ^c ar	(4Q245)	895
2. 4Q Gebed van Nabonidus ar	(4Q242)	895

N. PROTO-ESTER		898
1. 4Q Proto-Ester ^{a-c+f} ar	(4Q550)	900
a. 4Q Proto-Ester ^a ar		900
b. 4Q Proto-Ester ^b ar		900
c. 4Q Proto-Ester ^c ar		900
d. 4Q Proto-Ester ^d ar		901
e. 4Q Proto-Ester ^e ar		902
f. 4Q Proto-Ester ^{f?} ar		902

ASTRONOMISCHE TEKSTEN, KALENDERS EN HOROSCOPEN

A. ASTRONOMISCHE TEKSTEN		906
1. Astronomische Henoch		906
a. 4Q Astronomische Henoch ^b ar	(4Q209)	908
b. 4Q Astronomische Henoch ^c ar	(4Q210)	914
c. 4Q Astronomische Henoch ^d ar	(4Q211)	915
2. 4Q Fasen van de Maan	(4Q317)	916
B. KALENDERS EN PRIESTERROOSTERS		918
1. 4Q Kalender Document/ Mishmarot A	(4Q320)	932
2. 4Q Kalender Document/ Mishmarot B	(4Q321)	936
3. 4Q Kalender Document/ Mishmarot C	(4Q321a)	942
4. 4Q Kalender Document/ Mishmarot D	(4Q325)	944
5. 4Q Mishmarot A-I		945
a. Mishmarot A	(4Q322)	945
b. Mishmarot B	(4Q323)	945
c. Mishmarot C	(4Q324)	946
d. Mishmarot D	(4Q324a)	946
e. Mishmarot E	(4Q324c)	946
f. Mishmarot F	(4Q328)	947
g. Mishmarot G	(4Q329)	947
h. Mishmarot H	(4Q329a)	947
i. Mishmarot I	(4Q330)	948
6. 4Q Kalender Document C	(4Q326)	948

7. 4Q Ordo	(4Q334)	948
8. 4Q Historische Werken C,D,E,H?		949
a. Historisch Werk C papyrus	(4Q331)	949
b. Historisch Werk D	(4Q332)	949
c. Historisch Werk E	(4Q333)	950
d. Historisch Werk H?	(4Q322a)	951
9. 4Q Historische Tekst A	(4Q248)	951
 C. ASTROLOGISCHE TEKSTEN		952
1. 4Q Brontologion ar	(4Q318)	954
2. 4Q Horoscoop	(4Q186)	955
3. 4Q Fysiognomie ar	(4Q561)	957

DE KOPEREN ROL

3Q Koperen Rol	(3Q15)	964
Register van vertaalde teksten		971

WOORD VOORAF BIJ DE DERDE DRUK

De publieke belangstelling voor de Dode Zeerollen is onverminderd groot gebleven sinds eind 2007 de tweede druk verscheen van onze Nederlandse vertaling van de Dode Zeerollen. Met deze derde druk hopen we tegemoet te komen aan de vraag die er is naar deze vertaling. De vertaling is niet veranderd ten opzichte van de tweede druk, maar de geheel nieuwe, geactualiseerde inleiding geeft de meest recente stand van het onderzoek naar de Dode Zeerollen.

Het Qumran Instituut van de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap (Rijksuniversiteit Groningen) stelt zich onder andere ten doel om specialistisch onderzoek te vertalen naar het algemene publiek. Wij zijn dan ook zeer verheugd dat deze derde druk van onze vertaling gelijktijdig verschijnt met de tentoonstelling over de Dode Zeerollen in het Drents Museum (9 juli 2013 – 5 januari 2014). Het Qumran Instituut heeft een grote rol gespeeld bij de totstandkoming van deze bijzondere tentoonstelling, waaraan Drents Museum en Rijksuniversiteit Groningen intensief hebben samengewerkt. Wij hopen dat de derde druk van de vertaling het Nederlandse publiek tijdens de tentoonstelling en nog lang daarna dezelfde dienst zal bewijzen als de vorige druk.

Florentino García Martínez
Mladen Popović

LIJST VAN GEBRUIKTE TEKENS

[xxx]	gereconstrueerde tekst
xx[xx] [xx]xx	gedeeltelijk bewaard gebleven tekst
[...]	hiaat in de tekst van niet nader aangegeven omvang
...	letterresten die geen verantwoorde vertaling toelaten
/.../	boven de regel geschreven woorden
(...)	voor het betere verstaan toegevoegde woorden
{...}	verbetering van de overgeleverde tekst
[[...]][[ ]]	bij vergissing geschreven tekst en/of naderhand geschrapte tekst
(?)	onzekere vertaling

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

ap	apocrief (geschrift)
ar	Aramees
CBQ	<i>Catholic Biblical Quarterly</i>
DJD	Discoveries in the Judaean Desert, Oxford
DSD	<i>Dead Sea Discoveries</i>
IEJ	<i>Israel Exploration Journal</i>
JBL	<i>Journal of Biblical Literature</i>
JJS	<i>Journal of Jewish Studies</i>
JSJSup	<i>Journal for the Study of Judaism</i> Supplement Series
JSP	<i>Journal for the Study of the Pseudepigrapha</i>
JSPSup	<i>Journal for the Study of the Pseudepigrapha</i> Supplement Series
JTS	<i>Journal of Theological Studies</i>
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
LXX	Septuaginta
p	pesjer (= verklaring)
palaeo	in Oud-Hebreeuws schrift geschreven
PAM	Palestine Archaeological Museum
pap	op papyrus geschreven
1Q, 2Q enz.	aanduiding van de grot van Qumran, waarin het betreffende geschrift gevonden is
RB	<i>Revue Biblique</i>
RQ	<i>Revue de Qumrân</i>
SBL	Society of Biblical Literature
STDJ	Studies on the Texts of the Desert of Judah, Leiden
SVTP	Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha
TM	masoretische tekst
TSAJ	Texte und Studien zum Antiken Judentum

N.B. De Godsnaam YHWH is bewust in deze vorm weergegeven, waarbij wij het aan de lezer(es) overlaten of hij/zij Jahwe, Adonay, de Heer of de Here wil zeggen.

De boeken van het Oude Testament (inclusief de apocriefen) zijn als volgt afgekort c.q. weergegeven:

Gen., Ex., Lev., Num., Deut., Joz., Richt., Ruth, 1 Sam., 2 Sam., 1 Kon., 2 Kon., 1 Kron., 2 Kron., Ezra, Neh., Ester, Job, Ps., Spr., Pred., Hoogl., Jes., Jer., Klaagl., Ez., Dan., Hos., Joël, Am., Ob., Jona, Micha, Nah., Hab., Sef., Hagg., Zach., Mal., Tob., Jud., Jez. Sir., Bar., 1 Makk., 2 Makk.

Gebruikte afkortingen voor pseudepigrafische literatuur:

1 Hen. 1 Henoeh (= Ethiopische Henoeh)

Jub. Jubileën

Gebruikte afkortingen voor nieuwtestamentische boeken:

Matt., Marc., Luc., Joh., Hand., Rom., Kor., Gal., Ef., Fil., Kol., Tess., Tim., Hebr., Judas, Openb.

ALGEMENE INLEIDING

1. Het nieuwe onderzoek naar de Dode Zeerollen

De Dode Zeerollen worden als een van de grootste archeologische ontdekkingen van de twintigste eeuw beschouwd. Deze teksten uit elf grotten in de omgeving van de oude nederzetting van Qumran spreken enorm tot de verbeelding, en niet zonder reden. Het verhaal van hun moderne ontdekking leest als een spannende thriller (zie recentelijk Fields, 2009). Het feit dat ze uit ‘de tijd van Jezus’ stammen heeft daar niet minder aan bijgedragen. Maar het verhaal van de Dode Zeerollen is veel meer dan dat. Kort gezegd heeft de vondst van deze teksten onze kennis en ons beeld van het vroege Jodendom en ook het vroegste christendom, dat als Joodse stroming is begonnen, ingrijpend veranderd.

In deze inleiding gaan we nader in op enkele belangrijke ontwikkelingen in het recente onderzoek die onder twee voor de hand liggende noemers kunnen worden gebracht: de teksten en de mensen achter de teksten. Wat voor teksten zijn er nu precies gevonden en van wie waren ze? Sinds alle teksten recentelijk volledig zijn uitgegeven, is het onderzoek een nieuwe fase ingegaan. Veel van de grote hypotheses waren gebaseerd op een klein deel van de teksten, voornamelijk uit Grot 1, dat tot eind jaren tachtig en begin jaren negentig was gepubliceerd. Vanuit dat beperkte materiaal extrapoleerde men naar het geheel, zonder dat iedereen dat volledig en goed kende. Op grond hiervan heeft men het tekstmateriaal geordend en gekarakteriseerd en ontwikkelde men ook ideeën over de mensen achter deze manuscripten. Sinds de stormachtige ontwikkelingen in de jaren negentig is veel nieuw materiaal beschikbaar gekomen. Pas nu alles is uitgegeven en het stof is neergedaald, kan iedereen kijken naar de totaliteit van de teksten en hun dwarsverbanden en verschillen.

In de nieuwe fase van het onderzoek worden oude hypotheses tegen het licht gehouden en aangepast of afgewezen. Zo is de visie van verschillende toonaangevende geleerden op de collectie van teksten als geheel en de onderverdelingen daarbinnen aan het veranderen. Volgens de meer traditionele visie kunnen de teksten worden onderverdeeld naar Bijbels en niet-Bijbels, en ook sektarisch en niet-sektarisch. Maar recent onderzoek trekt deze karakterisering in twijfel als anachronistisch en onjuist. Door arche-

ologisch en tekstueel onderzoek is ook het idee dat alle teksten het bezit waren van één gemeenschap te Qumran, vaak geïdentificeerd als de Essenen, aan het verschuiven. In het oudere onderzoek was het de heersende visie dat niet alle maar toch de meeste manuscripten in Qumran zouden zijn gekopieerd en in ieder geval het bezit waren van de mensen die daar woonden. In sommige recente onderzoeken worden de teksten benaderd als het eigendom van verschillende, met elkaar verbonden groepen die uiteindelijk hun weg naar Qumran hebben gevonden. Deze twee aspecten, de teksten en de mensen erachter, illustreren hoe dankzij de vondst van de Dode Zeerollen is ontdekt hoe heterogeen het vroege Jodendom was.

2. De Dode Zeerollen en de veelvormigheid van het vroege Jodendom

De Dode Zeerollen geven ons inzicht in de veelvormigheid van het vroege Jodendom, een veelvormigheid die we voor de moderne ontdekkingen zo niet kenden of zelfs voor mogelijk hielden. Ze bieden ons een unieke ingang tot de leef- en gedachtewereld van een Joodse denkstroming en, via haar verzameling teksten, ook tot gedachtegoed dat bredere verspreiding had in de Joodse samenleving in Judea tijdens de Grieks-Romeinse periode. De bijna duizend manuscripten dateren van de derde eeuw v. Chr. tot en met de eerste eeuw n. Chr. toen Qumran door de Romeinen werd verwoest tijdens de Joodse opstand tegen Rome. Onder de Dode Zeerollen zijn de oudste handschriften van boeken van de Hebreeuwse Bijbel of het Oude Testament aangetroffen. Deze manuscripten zijn van onschatbare waarde voor onze kennis van de overleveringsgeschiedenis van wat de Bijbel is gaan heten. Naast deze 'Bijbelse' manuscripten, die iets meer dan twintig procent van het geheel uitmaken, zijn vooral ook van groot belang de restanten van talrijke teksten die ons voorheen volledig onbekend waren en die na de eerste eeuw in de vergetelheid zijn geraakt. Het merendeel van de bijna duizend manuscripten is in het Hebreeuws geschreven, ongeveer honderd manuscripten in het Aramees en slechts ongeveer tien in het Grieks. Ook voor onze kennis van de geschreven en gesproken taal in die tijd zijn de Dode Zeerollen van groot belang. Ze laten zien dat het Aramees het Hebreeuws niet volledig had verdrongen; althans, er waren groepen in de Joodse samenleving waar dat zeker niet het geval was.

De teksten en hun archeologische context bewijzen dat het Jodendom van die tijd heterogeen was. De diversiteit blijkt uit de tekst van de Hebreeuwse Bijbel of het Oude Testament, maar vooral uit de vele voorheen onbekende

composities, die variëren van Bijbelse exegese (zogenaamde *pesharim* en andere teksten), uitleg van Joodse leefregels (*halacha*), orderegels, poëtische teksten, wijsheidsliteratuur en magische teksten tot liturgische teksten, eschatologische literatuur, zogenaamde para-Bijbelse literatuur of Herschreven Bijbel, kalenderwetenschap en astrologische teksten. Dankzij de moderne ontdekkingen zijn we oude, al bekende teksten in een nieuw licht gaan bezien, en voorheen onbekende teksten maken duidelijk hoe ongekend creatief en dynamisch mensen in die periode omgingen met voorvaderlijke tradities.

3. Voorbij de canonieke en sektarische kloof

Toen in de beginjaren van het onderzoek de manuscripten uit Grot 1 werden gepubliceerd, werden deze onderverdeeld volgens drie categorieën: (1) Bijbels of canoniek, (2) apocrief en/of pseudepigrapha en (3) sektarisch of Esseens. Nu echter alle manuscripten zijn gepubliceerd, is duidelijk geworden dat deze onderverdeling niet langer bruikbaar is.

De scheidslijnen tussen wat we ‘Bijbels’ en ‘niet-Bijbels’ noemen zijn niet van toepassing op teksten die stammen uit een periode dat de Bijbel nog steeds in wording was (García Martínez 2010). Het zijn eigenlijk anachronistische categorieën, die we niet zomaar vanuit latere tijd kunnen terugprojecteren op deze teksten. Wanneer we kijken naar de collectie teksten in haar geheel dan is het evident dat de groep of stroming die deze teksten bijeen heeft gebracht sommige ‘Bijbelse’ teksten (boeken die later onderdeel werden van de Bijbel) als gezaghebbend accepteerde. We vinden verwijzingen als ‘Mozes en de Profeten’ die dit gezag uitdrukken. Tegelijkertijd is het in het recente onderzoek ook duidelijk geworden dat deze groep andere teksten die later geen onderdeel werden van de Bijbel als even gezaghebbend beschouwde. Het gaat dan om teksten als de Tempelrol, 1 Henoch, het Apocryphon van Jozua of het Aramese Levi Document, en het geldt ook voor boeken die we alleen kennen van verwijzingen maar waarvan de inhoud verder onbekend is, zoals het Boek van Hagy (of Boek der Overpeinzing) of het Boek van Noach. Mogelijk gold een dergelijke gezaghebbende status ook voor andere, fragmentarisch bewaard gebleven teksten die profetische verhalen herschrijven zoals Pseudo-Daniël (4Q243-246), Pseudo Jeremia en/of Pseudo Ezechiël (4Q383-391). Aanwijzingen voor het gezag dat werd toegeschreven aan zowel ‘Bijbelse’ als ‘niet-Bijbelse’ teksten zijn de manieren waarop deze teksten werden gebruikt, hoe ze geciteerd werden,

geïnterpreteerd of herschreven in andere teksten die we in de collectie Dode Zeerollen als geheel aantreffen.

Ook het onderscheid tussen 'sektarische' en 'niet-sektarische' teksten is niet langer bruikbaar. Uiteraard zijn er vermoedelijk teksten die zijn geschreven door de groep of groepen die de collectie bijeen hebben gebracht, zoals het Damascus Document, de Regel van de Gemeenschap, de Lofprijzingen, of de Pesharim (Bijbelcommentaren). Zij werden tot nu toe beschouwd als 'sektarische' teksten. De schrijvers van deze teksten gebruikten echter soortgelijke strategieën om hun eigen teksten hetzelfde gezag te verlenen als andere teksten waaraan zij groot gezag toekenden. Blijkbaar dachten de 'sektarische' schrijvers dat zijzelf deelhadden aan hetzelfde openbaringsproces als zij aan de heilige boeken van Mozes en de Profeten hadden toegeschreven, evenals aan vele andere geopenbaard geachte teksten die zij lazen, interpreteerden, herschreven, transformeerden en aanpasten aan hun eigen behoeften en inzichten, zoals bijvoorbeeld 1 Henoch of het boek Jubileeën.

De vraag is nu of de 'sektarische' teksten, als direct product van de eigenaren van de collectie, de verzameling als geheel goed weerspiegelen of karakteriseren. In het oudere onderzoek werd de gehele collectie namelijk 'sektarisch' genoemd. Echter, het grootste gedeelte van de teksten van de Dode Zeerollen biedt geen enkele aanwijzing van een dergelijke sektarische oorsprong. De 'niet-sektarische' manuscripten maken maar liefst 65-70 procent uit van het totaal aan Dode Zeerollen. We kunnen onderscheid maken tussen verschillende teksten met het oog op hun vermoedelijke schrijvers. Maar we kunnen niet meer een klein deel van de teksten de gehele collectie laten typeren. Hiermee is ook de hele vraag naar het 'sektarische' karakter van de groep of groepen die de collectie Dode Zeerollen hebben samengebracht dermate problematisch geworden dat het onderscheid niet bruikbaar meer lijkt (García Martínez 2008).

We moeten daarom niet alleen voorbij de 'canonieke kloof' (Bijbels/niet-Bijbels), maar ook voorbij de 'sektarische kloof' (sektarisch/niet-sektarisch). Elke tekst binnen de collectie moet allereerst op zichzelf worden bestudeerd. Van geval tot geval zal bepaald moeten worden welk gezag een tekst gehad kan hebben voor de groep of groepen die de collectie bijeen hebben gebracht. Hierbij moeten we rekening houden met het gegeven dat de manuscripten die gevonden zijn in de grotten nabij Qumran zeer waarschijnlijk niet het geheel vertegenwoordigen van wat er ooit was, maar dat we hier tot op zekere hoogte met toevallig bewijsmateriaal te maken hebben. Verhalen over vroegere ontdekkingen van tekstvondsten in de regio (ten tijde van Origenes, ca. 185-254; Patriarch Timoteüs I, ca. 800, en

mogelijk over de Karaïeten, 9de-11de eeuw) en ook de enorme hoeveelheid van zogenaamde boekrolkruiken, nog gaaf dan wel gebroken maar in ieder geval leeg, herinneren ons eraan dat al onze ideeën omtrent de collectie als geheel een tentatief karakter hebben (García Martínez, 2012).

4. De Dode Zeerollen van Qumran en andere tekstvondsten in de Woestijn van Juda

De Dode Zeerollen in strikte zin verwijzen naar de elf grotten rondom Qumran, maar na de ontdekking in 1947 van de eerste grot van Qumran zijn er ook andere belangrijke manuscriptcollecties gevonden in het onherbergzame woestijngebied ten westen van de Dode Zee. In dit gebied zijn vele honderden grotten ontdekt en doorzocht; dat gebeurde tijdens intensieve zoektochten in de twee decennia na de eerste ontdekking en meer recent ook in de jaren 1990 en 2000. De meeste van de doorzochte grotten bevatten geen oude teksten, maar een groot aantal vertoonde wel sporen van menselijke aanwezigheid in de Oudheid, zoals keramiek en metalen voorwerpen, munten, textiel en houten voorwerpen. Daarnaast zijn in een aantal grotten ook oude manuscripten ontdekt, net als bij opgravingen op de vesting van Masada, waar de Romeinen in het voorjaar van 73 of 74 het laatste restant van de opstand de kop indrukten. In brede zin worden deze teksten tot de Dode Zeerollen gerekend, maar om verwarring te voorkomen is het ook gebruikelijk om ze aan te duiden als manuscripten van de Judese woestijn. De moderne ontdekkingen hebben achttien vindplaatsen van oude handschriften en tekstmateriaal opgeleverd, inclusief Qumran, en ook een aantal waarvan de herkomst onbekend is (Reed, 2007; Tov, 2010):

<i>Plaats</i>	<i>aantal manuscripten</i>
1. Qumran	bijna 1000 manuscripten (+ 4 ostraca, 62 inscripties op aardewerk en een inscriptie op een gewicht)
2. Wadi Daliyeh	39 manuscripten
3. Ketef Jericho (Wadi al-Mafjar)	ca. 30 manuscripten
4. Naḥal Michmas	4 inscripties
5. Khirbet Mird	ca. 160 manuscripten (ca. 50 manuscripten nog niet gepubliceerd)
6. Ain Feshkha	4 inscripties

<i>Plaats</i>	<i>aantal manuscripten</i>
7. Wadi Nar	5 manuscripten (nog niet gepubliceerd)
8. Wadi Ghweir	2 manuscripten (nog niet gepubliceerd)
9. Wadi Murabba'at	152/153 manuscripten (+ 20 ostraca)
10. Wadi Sdeir	4 manuscripten
11. Naḥal Arugot	1 manuscript
12. Ein Gedi (Har Yishai Cave)	2 manuscripten
13. Naḥal Hever	68 manuscripten (+ 2 ostraca en ostraca-fragmenten)
14. Naḥal Hever/Seiyal	95 manuscripten
15. Naḥal Mishmar	8 manuscripten
16. Naḥal Şe'elim	5 manuscripten
17. Masada	46 manuscripten (+ 897 ostraca en 17 graffiti's)
18. Khirbet Qazone	2 manuscripten (nog niet gepubliceerd)
19. Onbekende herkomst	ca. 30 manuscripten (meer dan de helft nog niet gepubliceerd)

Hoewel we, zoals eerder gesteld, rekening moeten houden met het gegeven dat de oorspronkelijke collectie teksten groter kan zijn geweest, is het evident dat deze manuscriptcollecties verschillen in grootte en karakter. Anders dan weleens wordt aangenomen, zijn het ook geen eenduidige collecties. Ze kunnen manuscripten omvatten uit heel verschillende periodes, en ook wanneer manuscripten uit dezelfde periode stammen, is het soms duidelijk dat de collecties aan verschillende eigenaren toebehoorden. Het is nu niet mogelijk daar gedetailleerd op in te gaan (zie Popović, 2012 en Popović, 2014).

In het algemeen kan worden gesteld dat het merendeel van de manuscripten van de Judese woestijn anders dan die van Qumran van niet-literaire aard zijn, zoals oorkonden over slavenverkoop of landbezit, trouw- of scheidingspapieren, contracten, rekeningen en persoonlijke brieven. Slechts een klein deel betreft literair-religieuze teksten, zoals enkele fragmenten of schriftrollen van Leviticus, Deuteronomium, Psalmen, Ezechiël, Wijsheid van Jezus Sirach en de Twaalf Kleine Profeten. De Dode Zeerollen van Qumran, maar ook die van Masada, onderscheiden zich van de andere manuscriptcollecties van de Judese woestijn doordat de teksten vooral van literair-religieuze aard zijn; slechts een paar fragmenten van rekeningen, namenlijsten en schrijfoefeningen zijn gevonden.

De teksten in dit boek beperken zich tot de manuscripten uit de grotten

rondom Qumran (alleen de zogenaamde Bijbelse manuscripten zijn niet opgenomen), maar voor de vraag naar de eigenaren van deze teksten is het van groot belang alle tekstvondsten in ogenschouw te nemen.

5. De gemeenschap van Qumran of de stroming achter de Dode Zeerollen?

Van wie waren de Dode Zeerollen? Een belangrijke aanwijzing om te begrijpen wie de eigenaren waren, is gelegen in het contrast met andere tekstvondsten in de Judese woestijn.

Het materiële of fysieke karakter van manuscripten kan veel zeggen over de eigenaren ervan. Papyrologisch bewijsmateriaal uit de Grieks-Romeinse wereld laat een verschil zien tussen manuscripten uit het privébezit van rijke individuen enerzijds en manuscripten die toebehoorden aan geleerden en scholen anderzijds. De eerste categorie teksten bestond uit mooie, luxe kopieën, voor op de koffietafel als het ware, terwijl geleerden en scholen vaak met goedkoop papier werkten of papier hergebruikten (de tweede categorie).

Het onderscheid in de Grieks-Romeinse wereld tussen soorten papier en uitvoering in relatie tot de gebruikers van de manuscripten lijkt ook van toepassing op de handschriften van de Judese woestijn, waartoe die van Qumran in algemene zin ook behoren. De manuscripten van Qumran vertonen een aantal kenmerken waardoor ze anders zijn dan manuscripten van de overige vindplaatsen in de Woestijn van Juda. De manuscripten uit Qumran bestaan, zoals we al schreven, vrijwel alleen uit literaire teksten. Die teksten treffen we in verschillende uitvoeringen aan: in mooie, luxe edities, maar daarnaast ook in 'gewone' uitvoeringen. De aanwezigheid in Qumran van deze 'gewone' uitvoeringen van literaire teksten, naast luxe edities, vormt een opvallend contrast met wat we elders aantreffen: op de overige vindplaatsen in de Judese woestijn zijn zulke literaire teksten bijna zonder uitzondering mooi en luxe uitgevoerd en treffen we geen 'gewone' edities aan. Daarnaast vinden we in Qumran ook resten van (kleine) notitiepapiertjes en aanwijzingen voor hergebruik van materiaal (4Q175, 4Q201/4Q338, 4Q339 en 4Q340).

De aanwezigheid van 'gewone' uitvoeringen van literaire teksten en notitiepapiertjes wijst, net als bij het papyrologisch materiaal, in de richting van geleerden als de gebruikers en bezitters van de manuscripten van Qumran. De mooie, luxe uitvoeringen afkomstig van de overige vindplaat-

in de Judese woestijn, waar 'gewone' uitvoeringen vrijwel volledig afwezig zijn en geen notitiepapiertjes zijn gevonden, waren niet van geleerden maar van 'gewone' mensen.

Het archeologische bewijsmateriaal van de verschillende vindplaatsen in de Judese woestijn laat zien dat rijke individuen of individuele families uit dorpen of kleinere steden, zoals die van Babatha of Salomé Komaïse, een of meerdere mooie boekrollen bezaten. De ouderdom van de manuscripten suggereert mogelijk dat ze als erfstuk in de familie zijn doorgegeven. Het grote belang dat eraan werd gehecht, wordt duidelijk door de omstandigheden waarin ze zijn gevonden. De individuen of families die ze meebrachten naar de grotten waren daarheen gevlucht vanwege de Romeinen. Ze namen hun belangrijkste bezittingen mee. Naast aktepapieren (met betrekking tot bijvoorbeeld huwelijk of landbezit) hoorden literaire boekrollen daar blijkbaar ook toe. Deze vluchtelingen namen ook de sleutels van hun huizen mee, in de hoop terug te keren. Maar daar is het voor velen van hen nooit van gekomen. Ze zijn omgekomen, mogelijk van honger en dorst, in de grotten waarheen ze met hun boekrollen waren gevlucht.

Niet alleen is het opvallend dat in Qumran het grootste gedeelte van de teksten van literaire aard is, maar ook het enorme aantal manuscripten in de verschillende grotten overtreft verre dat van alle andere vindplaatsen tezamen. Het grote aantal manuscripten van Qumran suggereert dat we hier niet van doen hebben met een persoonlijke of privécollectie maar met een gemeenschappelijke collectie van een groep of een school geleerden of intellectuelen.

De manuscripten van de andere vindplaatsen in de Judese woestijn illustreren twee aspecten die van belang zijn voor een beter begrip van de eigenaren van de Dode Zeerollen van Qumran. Ten eerste laten ze de verspreiding van literaire teksten door verschillende lagen van de Joodse maatschappij zien, buiten stadscentra als Jeruzalem. Ten tweede wijzen de verschillen in context, aantal en kwaliteit op een gedifferentieerde omgang met deze literaire teksten door verschillende groepen mensen in de Joodse maatschappij in die tijd.

Leden van de lokale elite, zoals de vrouwen Babatha en Salomé Komaïse, die waarschijnlijk lager op de sociale ladder stonden dan gezagsdragers in een stad als Jeruzalem, zoals Flavius Josephus, hadden wel degelijk toegang tot sommige literaire teksten van hun samenleving. Maar zij gingen heel anders met die teksten om dan iemand als Josephus of de mensen achter de Dode Zeerollen. Misschien bezat de familie van Babatha of Salomé Komaïse een literaire boekrol vooral als pronkstuk. Of misschien werd er door diegenen

die konden lezen wel hardop uit voorgelezen voor anderen die dat niet konden, en gebeurde dat in de sociale context van familie of vrienden, of van het dorp.

In welk milieu functioneerden de manuscripten van Qumran? Hun materiële karakter en literaire inhoud suggereren een milieu van Joodse geleerden die op verschillende intellectuele niveaus en op professionele wijze hun voorvaderlijke tradities wilden begrijpen, uitleggen en doorgeven. De enorme rijkdom aan teksten, in getal en naar inhoud, laat zien dat de mensen achter de Dode Zeerollen van Qumran zich bezighielden met de interpretatie en uitleg van hun gezaghebbende teksten, Joodse leefregels (*halacha*) en de regels die hun gemeenschappelijke leven reguleerden, maar ook met wetenschap, magie en zelfs met geschiedschrijving. Iemand als Flavius Josephus laat eenzelfde professionele omgang met de gezaghebbende tradities van de Joodse cultuur zien, bijvoorbeeld in zijn *Joodse Oudheden*. De eigenaren van de Dode Zeerollen van Qumran vormden een ander slag mensen dan die achter de meeste andere literaire teksten uit die tijd die in de Judese woestijn zijn gevonden.

Al vanaf de eerste ontdekking van de manuscripten vond men overeenkomsten tussen vooral de *Regel van de Gemeenschap* uit Grot 1 aan de ene kant en aan de andere kant wat antieke auteurs als Philo van Alexandrië, Flavius Josephus en Plinius de Oudere hebben geschreven over de Essenen. Deze overeenkomsten hebben vanaf het begin een belangrijke rol gespeeld in de identificatie van de mensen achter de Dode Zeerollen. Veel onderzoekers lijken nog steeds aan te nemen dat de Dode Zeerollen gekopieerd zijn door, dan wel het bezit waren van deze Essenen waarover oude schrijvers verhalen.

Maar de antieke berichten over de Essenen leveren niet alleen overeenkomsten met Qumranteksten op, maar ook verschillen. Dit nuanceert de identificatie met de Essenen. Volgens de vermaarde Groningen-hypothese die Adam van der Woude en Florentino García Martínez eind jaren tachtig formuleerden, was de verzameling teksten van Qumran het eigendom van een afsplitsing binnen de Esseense stroming.

De vraag is echter of we met één collectie teksten van één groep te maken hebben. Recent onderzoek naar de teksten gaat verschillende kanten uit. Zo is het mogelijk dat delen van de collectie decennia eerder zijn opgeborgen in de grotten dan andere. De meerdere kopieën van de *Regel van de Gemeenschap*, onder andere in Grot 4, en de verschillen ertussen zijn misschien te verklaren doordat ze ontwikkeld en gekopieerd zijn in verschillende, aan elkaar verwante, groepen. Veel van de teksten van Qumran zijn op verschillende wijze aan elkaar gerelateerd en lijken niet gezien te kunnen worden als

een toevallige selectie van allerlei verschillende Joodse teksten die toen in omloop waren. De Dode Zeerollen van Qumran vertegenwoordigen een bredere stroming van Joods denken in die tijd. Deze stroming bestond mogelijk uit meerdere maar verwante groepen. Deze groepen deelden hun interpretatie van gezaghebbende teksten. Ze hadden een specifieke kalender (de zogenaamde 364-dagen-kalender) gemeen. En ze hadden een gedeelde visie op de naleving van Joodse leefregels (*halacha*).

De zoektocht naar specifieke historische identificaties, zoals de Essenen, levert niet noodzakelijkerwijs een beter begrip op van de teksten zelf en de eigenaren ervan. Het is mogelijk ons, zoals in het vroegere onderzoek, te beperken tot de paar groepen die bij name genoemd worden in verschillende antieke bronnen. Maar het kan verhelderend zijn de collectievorming van manuscripten in Qumran te beschouwen als de weerslag van voortschrijdend debat in bepaalde segmenten van de toenmalige Joodse samenleving. Daarbij moeten we ervan uitgaan dat de eigenaren van de manuscripten een groep met meer variatie vormden dan we vroeger aannamen. Niet alleen kunnen mensen teksten verzamelen, maar teksten kunnen ook mensen om zich heen verzamelen en zo een intellectuele gemeenschap helpen vormen. Of deze gemeenschap alleen bestond in Qumran of ook elders in dorpen en steden van Judea kunnen we niet met zekerheid zeggen, maar het is niet onwaarschijnlijk. De archeologie van de nederzetting van Qumran en de grotten in de buurt suggereren verschillende verbanden met anderen in Judea. Zo wijzen de munten van Romeinse procurators die er gevonden zijn op bredere economische verbanden, wat ook geldt voor de papyrus die voor sommige manuscripten werd gebruikt en uit Egypte moet zijn gekomen. Qumran was allesbehalve geïsoleerd. Wat deze mensen verbond was de collectie van manuscripten en hun enorme toewijding aan de bestudering van de teksten.

Florentino García Martínez
Mladen Popović

Literatuurverwijzingen

- W.W. Fields, *The Dead Sea Scrolls: A Full History: Volume One, 1947-1960* (Leiden: Brill, 2009).
- F. García Martínez, '¿Sectario, no sectario, o qué? Problemas de una taxonomía correcta de los textos qumránicos', *Revue de Qumran* 23/91 (2008): 383-394.
- F. García Martínez, 'Rethinking the Bible: Sixty Years of Dead Sea Scrolls Research and Beyond', in: M. Popović (ed.), *Authoritative Scriptures in Ancient Judaism* (JSJS 14; Leiden: Brill, 2010), 19-36.
- F. García Martínez, 'Parabiblical Literature from Qumran and the Canonical Process', *Revue de Qumran* 25/100 (2012): 525-556.
- M. Popović, 'Qumran as Scroll Storehouse in Times of Crisis? A Comparative Perspective on Judaean Desert Manuscript Collections', *Journal for the Study of Judaism* 43 (2012): 551-594.
- M. Popović, 'The Manuscript Collections: An Overview', in: G.J. Brooke en C. Hempel (ed.), *Companion to the Dead Sea Scrolls* (London: T&T Clark, 2014).
- S.A. Reed, 'Find-Sites of the Dead Sea Scrolls', *Dead Sea Discoveries* 14 (2007): 199-221.
- E. Tov, *Revised Lists of the Texts from the Judaean Desert* (Leiden: Brill, 2010).